

תשעה באב – חורבן וגאולה

בעוד ימים מספר, בליל תשעה באב, נהיה עדים שוב לאחת ממחזות המתח שתיאטרון הציבוריות הישראלית המפולגת, מציגה בפני עצמה, לעתים מזומנות. זהו המתח בין הצלצולים הקוראים לקהל להיכנס לאולם התיאטרון ההיסטורי ולחיות מחדש, בפסיכודרמה לאומית, את חוויתם הטראומטית של אבלי ציון וירושלים מצד אחד, לבין הנאבקים לזכותם להישאר באכסדרה, באולם הכניסה, במזנון של בתי "העינוגים", בתי הקפה והמסעדות, מן הצד האחר.

הלוח העברי מצלצל וקורא לנו להיכנס ולהשתתף. גם קריאת התורה השבועית משתתפת בצלצולים אלה. שבת פרשת דברים, שבת שלפני תשעה באב, נקראת שבת חזון, כי בו קוראים אנו בהפטרה את חזון ישעיהו (פרק א) המוכיח את העם, ומבשר את החורבן אם לא ייטיב העם דרכיו: "אֵיכָה הִיָּתָה לְזוֹנָה קָרְיָה נְאֻמָּנָה... צָדֵק יָלִין בָּהּ וְעֶתָּה מְרַצְחִים. כִּסְפָּךְ הָיָה לְסִיגִים - סָבְאָךְ מְהוּל בְּמִים. שָׁרִיף סוֹרְרִים וְחִבְרִי גִנְבִים כֹּלֹ אֱהָב שָׂחַד וְרֹדֵף שְׁלֹמֹנִים - יָתוֹם לֹא יִשְׁפֹּטוּ וְרִיב אֶלְמָנָה לֹא יָבֹא אֲלֵיהֶם" (ישעיהו א, כא-כג): בשבת שלאחרי תשעה באב, שבת נחמו, שומעים אנו בהפטרה את דברי הנחמה של הנביא: "נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי - יֹאמֶר אֲ-לֵהֵיכֶם" בה מנבא הנביא את תקומת ירושלים במלים החרותות בישובים שבדרך אליה: "עַל הָר גְּבֵה עָלִי לָךְ מִבְּשָׁרְתָּ צִיּוֹן הָרִימִי בְּכַח קוֹלְךָ מִבְּשָׁרְתָּ יְרוּשָׁלַם הָרִימִי אֶל תִּירְאִי אֲמָרִי לְעָרִי יְהוּדָה" - כי הגאולה קרובה לבוא.

סמיכת פרשיות אלו מלמדת אותנו על תעוזתם של החכמים המקשרים בין חורבן לגאולה. מצווים אנו להתאבל, אך גם ללוות את האבל בתקווה. לדעתי, גישתם של חז"ל מלמדת אותנו אמת יסודית יותר. תקומת ישראל אפשרית רק תודה לדבקות באבל, שבאופן פרדוכסלי שמר על התקווה.

* * *

בצדק טען ר' שמשון רפאל הירש שהלוח העברי הוא ספר העיקרים של היהדות. כדי ללמוד את עיקרי אמונתנו יכול היהודי, ללמוד את לוח השנה. אך זהו רק צד אחד של המשוואה, הלוח העברי מלמד אותנו גם את ההיסטוריה, ובעצם הוא מהווה ניסיון כביר למנוע את שכחת העבר, ויחד עם זה גם לעצב את העתיד. רעיון זה בוטא לדעתי בצורה קולעת על ידי הסופר והעיתונאי אהרן בכר ע"ה שקרא את תשומת לבנו להבדל הפילוסופי שבין שני סוגי השעונים

המצויים בימינו בשוק. השעון האחד הוא השעון הדיגיטלי המראה במספרים, את השעה בה אנו מצויים היום. השעון האחר, הוא הקלאסי, בו המחוגים מקיפים את עיגול המספרים, או הסימנים, המצביעים על שעת העכשיו, במסגרת זמן גדולה יותר. שני שעונים אלה מייצגים שתי דמויות, את דמות האדם החי בכאן ובעכשיו, מול האדם ההיסטורי, בעל הפרספקטיבה ארוכת הטווח, המכיר את זמנו, במסגרת הדורות, וחי עם האבות והאמהות, גם בעצם היום הזה.

הימים נמשכים זה אחר זה באופן מונוטוני. הלוח העברי מנסה לשבור את המונוטוניות הזאת, ולהעלות אותנו מהכאן והעכשיו. לפעמים צובע הלוח תאריכים מסוימים בצבעים חגיגיים, לפעמים הוא מסתפק בכך שהוא רושם על יד התאריך הפנייה המקשרת אותנו אל הטבע ואל ההיסטוריה. לכאורה הצבעים החגיגיים האלה מחזירים אותנו אל העבר, אולם זאת רק אמת חלקית. כימים ההיסטוריים האחרים, השמחים והעצובים, מהווה גם תשעה באב, ניסיון להנחיל לנו את הזיכרון ההיסטורי של האומה. ותוך כדי כך לבנות את ההווה ולעצב את העתיד. הדברים נעשים לא על ידי ספרים אלא על ידי התיאטרון הדתי שהלוח העברי עיצב. למה? בשביל מה? אנסה להסביר זאת תוך התייחסות לחוויה טראומטית אליה נחשפו אנשים לא מעטים. לפעמים נפגעים אנשים בהצפה של גשמי זעף או נחל העולה על גדותיו. המכשירים החשמליים מתקלקלים, הבגדים והרהיטים יוצאים מכלל שימוש, כל הבית נהרס. בני אדם, על פי רוב עניים וקשי יום, בוכים על הנזק העצום שנגרם להם. אך בעצם הכל הפוך. ניתן לעזור להם, לרכוש מחדש מכשירים, להכניס ריהוט מוצלח יותר. הכל מסתכם בכסף? לא הכל! אלבום התמונות המשפחתי שאבד, לא ניתן להחזירו, הקלטות שהושחתו כבר אינן יכולות להשמיע את קולם של היקרים שאינם עוד. האלבום הזה אינו נכס כלכלי, הוא חלק בסיסי של זהות בעליו. עם השחתתו משהו ממנו מת בתוכו.

אלבומי התמונות וקלטות הקולות העמוקים ביותר, מצויים בזיכרון האנושי, האינדיבידואלי והציבורי. גם זיכרון זה מצוי בסכנה. הטבע הוא מחזורי: "זָרַע וְקָצִיר וְקָרָא וְחָרָף וַיּוֹם וְלַיְלָה לֹא יִשְׁבְּתוּ, (בראשית ח, כב). לא כך ההיסטוריה של עם והביוגרפיה האנושית. אלו מהווים יצירה המתרחשת בזמן. ואכן, המאורעות המתרחשים בזמן, מיד עם לידתם מתחילים להתפוגג ולמות. הזמן "זורם" והאדם חייב לפסל תרבות של זיכרון שתחזיק מעמד כנגד הזרימה האכזרית הזאת. בצדק מתרפקים על תמונה, על מזכרת, על משהו גשמי, המצוי בחלל כדי לנצח את מה שמצוי רק בזמן. בעזרת אותו זיכרון הממומש במצווה או בסמל, נוכל לחזור אל החוויה הראשונית ההולכת ומתרחקת מאתנו כל רגע, יותר ויותר, עד שהיא נעלמת. הזיכרונות הללו בונים את הזהות האישית שלנו. קל וחומר, את זהותנו הקולקטיבית. בלי אותם זיכרונות, מאבד העם את הזהות העצמית, כאילו מחלת אלצהיימר קולקטיבית תקף אותו.

כאן נעוצה המשמעות ההיסטורית של רבות מהמצוות. 'סדר' פסח הוא תיאטרון - 'זכר ליציאת מצרים. צלצולי הפעמון מזמינים אותנו שוב לאולם התיאטרון ההיסטורי, גם לצום ולהתאבל בתשעה באב, כחלק מהציווי הגדול 'זכור', המצווה אותנו לחזור ולחיות את החוויות ההיסטוריות הקולקטיביות, ואף את הטראומטיות ביותר. הפעמונים מצלצלים גם לך, הנשאר מחוץ לתיאטרון. קשה פעמים רבות, להפנים את הזיכרון ולהפוך את האבל לפרטי. אך בכל זאת, חובתנו היא לנסות ולשמור על האבל הציבורי. סגור את המזנון, אף אם לא תכנס לאולם.

האבל של תשעה באב, עָרַב להתממשותה העתידי של הגאולה. באבלו של הממאן להתנחם ולשכוח, נעוצה האפשרות להיגאל. זהו אבלו של הממאן להתעלם מהשגיאות שעשה, הממאן להתנחם במקסמי שווא. תשעה באב קוראת לנו לצפות לגאולה השלמה, לביטחון לשלום, ואף לחזון חברתי בו בגדנו. כדברי ההפטרה בשבת חזון: "יִרְחֲצוּ הַזֵּכֶר הַסִּירִי רֵעַ מֵעֲלֵיכֶם מִנְגִּיד עֵינֵי - חֲדָלוּ הָרַע ... הֵיטֵב דִּרְשׁוּ מִשְׁפָּט אֲשֶׁרִי חֲמוֹץ שִׁפְטוֹ יָתוֹם רִיבוֹ אֶלְמָנָה... צִוּן בְּמִשְׁפָּט תִּפְדֶּה וְשִׁבְיָהּ בְּצִדְקָה" (ישעיהו א, טז-כו).